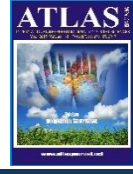

ATLAS INTERNATIONAL REFERRED JOURNAL ON SOCIAL SCIENCES

ISSN:2619-936X

Article Arrival Date: 22.03.2018

Published Date:25.06.2018

2018 / June

Vol 4, Issue:9

Pp:301-309

Disciplines: Areas of Social Studies Sciences (Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences)

AZERBAIJAN EĞİTİM SİSTEMİNDE, AİLE TERBİYESİ VE HALK KÜLTÜRÜ KAYNAKLARINDAN YARARLANMA DÜŞÜNCESİNİN EDEBÎ SAHADAKİ YANSIMALARI

THE INFLUENCE AND ECHOES OF THE RISING IMPORTANCE OF FAMILY UPBRINGING AND FOLK CULTURE IN AZERBAIJANI LITERATURE

Prof. Dr. Ali EROL

Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, erolali99@gmail.com

ÖZET

Azerbaycan'da 1905 hürriyet manifestosunun yarattığı coşkun ruh hâli içerisinde, özellikle muhteva açısından yeni bakış açısı kazanacak olan şair ve yazarlar, yaşanan hayatın gerçek boyutlarına yönelmişler, klâsik geleneği büyük ölçüde terk ederek, sosyal-gerçekçi bir bakış açısı içerisinde gözleme dayalı tasvir ve tahliller ortaya koymuşlardır. Aynı amaçlar doğrultusunda hareket etseler de tarz, yöntem, felsefe, dil ve üslup açılarından farklı yol izleyecek olan bazı isimler, sonraki yıllarda “İnkılabî-Demokratik Edebiyyat”, “Romantik Edebiyyat” ve “Maarifperver- Realist Edebiyyat” olmak üzere başlıca üç ana grup hâlinde değerlendirilmişlerdir.

Bunlar içerisinde eğitimci yönleri ile öne çıkan Süleyman Sani Ahundov, Abbas Sıhhat, Abdulla Şaik Talıbzâde Sultan Mecid Ganizâde, Reşid Bey Efendizâde gibi bir grup aydın ilk kez aile terbiyesi, okul-aile iş birliği gibi kavramlara dikkat çekerek eğitim planlamalarına yeni bir bakış açısı kazandırmışlar, bu yönde eserler ortaya koymuşlardır. Bu çalışmalarında da her yaşta çocuğun ilgisini çekebilmek için büyük ölçüde halk kültürü kaynaklarından yararlanmışlar, böylece Azerbaycan edebiyatında “Maarifperver-Realizm” adı altında yeni bir ekol ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmada, XX.yy'ın ilk yarısında teşekkül eden başlıca edebî ekollerin eğitim ve terbiye konusunda gösterdikleri duyarlılık ele alınacak, bu bağlamda halk kültürü kaynaklarından yararlanma düşünceleri, eğitim ve terbiyede ailenin rolü hakkındaki müşterek tespitler ve çalışmalar incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan Edebiyatı, Eğitim ve Terbiye, Aile, Halk Edebiyatı

ABSTRACT

Azerbaycan'da 1905 hürriyet manifestosunun yarattığı coşkun ruh hâli içerisinde, özellikle muhteva açısından yeni bakış açısı kazanacak olan şair ve yazarlar, yaşanan hayatın gerçek boyutlarına yönelmişler, klâsik geleneği büyük ölçüde terk ederek, sosyal-gerçekçi bir bakış açısı içerisinde gözleme dayalı tasvir ve tahliller ortaya koymuşlardır. Aynı amaçlar doğrultusunda hareket etseler de tarz, yöntem, felsefe, dil ve üslup açılarından farklı yol izleyecek olan bazı isimler, sonraki yıllarda “İnkılabî-Demokratik Edebiyyat”, “Romantik Edebiyyat” ve “Maarifperver- Realist Edebiyyat” olmak üzere başlıca üç ana grup hâlinde değerlendirilmişlerdir.

Bunlar içerisinde eğitimci yönleri ile öne çıkan Süleyman Sani Ahundov, Abbas Sıhhat, Abdulla Şaik Talıbzâde Sultan Mecid Ganizâde, Reşid Bey Efendizâde gibi bir grup aydın ilk kez aile terbiyesi, okul-aile iş birliği gibi kavramlara dikkat çekerek eğitim planlamalarına yeni bir bakış açısı kazandırmışlar, bu yönde eserler ortaya koymuşlardır. Bu çalışmalarında da her yaşta çocuğun ilgisini çekebilmek için büyük ölçüde halk kültürü kaynaklarından yararlanmışlar, böylece Azerbaycan edebiyatında “Maarifperver-Realizm” adı altında yeni bir ekol ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmada, XX.yy'ın ilk yarısında teşekkül eden başlıca edebî ekollerin eğitim ve terbiye konusunda gösterdikleri duyarlılık ele alınacak, bu bağlamda halk kültürü kaynaklarından yararlanma düşünceleri, eğitim ve terbiyede ailenin rolü hakkındaki müşterek tespitler ve çalışmalar incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan Edebiyatı, Eğitim ve Terbiye, Aile, Halk Edebiyatı

1. GİRİŞ

XIX. yy'ın sonları ile XX. yy'ın başlarında Azerbaycan'da toplumsal, siyasal ve ekonomik nedenlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan yeniden yapılanma ihtiyacı pek çok sahada olduğu gibi eğitim konusunda da yeni adımlar atılmasını gerekli kılmıştır. Devlet eli ile yürütülen çalışmalar bir tarafa, millî kimlik ve birlik arayışında olan kültür ve sanat adamlarının da öncelikli gündemini oluşturan bu mesele, zaman içerisinde maarifperver realizm adı ile anılacak olan yeni bir edebî akımın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Ancak aynı konu, yeniden yapılanma sürecinde olan bütün toplumlar da olduğu gibi, bu dönemde diğer edebî temayüllerin de aktif olarak işledikleri bir konu olma özelliğine sahiptir. Hatta şunu söylemek mümkün ki Azerbaycan edebiyatında realizm ile romantizmin, temsil açısından belki en önemli iki ismi, Ali Ekber Sabir ve Mehemmet Hadi'nin matbuat hayatına başladıkları ilk şiirleri de yine eğitim ve terbiye konulu çalışmalardandır.

...

Ola kesb-i ülume se'y-i beliğ,

Kıla tehsil-i elm sübh ü mesa.

İndi bir esrdir ki, elm gerek!

Dolub alat-ı elmlen dünya.

Hansı bir elmdir ki, tehsili

Bize üsr ü herec olub, aya? (Sabir, 2004:49)

Bu yıllarda eğitim konusunun öne çıkmış olmasının başlıca iki nedeni vardır: İlk neden, olması gerektiği gibi, gelişmiş bir toplum yaratma düşüncesidir. Diğer ise siyasal baskılardan kaynaklanan bir zarurettir. Fuat Köprülü bu yıllarda bazı şair ve yazarların hedef olmamak için siyasi konulardan uzak durduklarını, hizmetlerini geleceğe yatırım olarak gördükleri eğitim konusuna yoğunlaşarak sürdürmeyi tercih ettiklerini ifade eder (Köprülüzade 1961:150). Bu tavır, Baykara tarafından da taktiksel ve oldukça makul bir tavır olarak değerlendirilmiştir (Baykara, 1975:76).

Bir önceki yüzyılda toplumun geleceği açısından eğitim kavramının taşıdığı önemi fark eden ve bu yönde ilk adımları atan Bakıhanlı Kudsî, Mirza Fethali Ahundzâde, Hasan Bey Zerdabî gibi isimlerin başlattığı mücadeleyi yeni dönemde daha organize ve çağdaş yöntemlerle pratiğe taşıma gayreti içinde olan maarifperver realistler, eğitimde edebiyatın bütün imkanlarından yararlanma yoluna gitmişlerdir. Aralarında Süleyman Sani Ahundov, Abdulla Şaik Talibzâde, Abbas Sıhhat, Sultan Mecid Ganizâde, Reşid Bey Efendizâde, İbrahim Bey Musabeyov, Mehemed Garayev, Mirza Mehemed Ahundov gibi pek çoğu aynı zamanda birer pedagog, birer öğretmen olan bu isimler 1920'lere gelindiğinde eğitim konusunda alınan mesafede önemli pay sahibi olmuşlardır.

Azerbaycan edebiyatında mevcut tasniflerin pek çoğunda realist kanadın bir kolu sayılmakla birlikte, realizmin asıl temsilcisi olan inkılapçı demokratikler'den bu yönleri ile ayrılan maarifperver realistler, güncel konularla birlikte daha çok okul-aile-eğitim ve terbiye gibi kavramlar üzerindeki duyarlılıkları ile dikkatleri çekmişlerdir.

Bu grupta yer alan isimlerin ilgi ve çalışma sahalarını, başlıca faaliyetlerini müfredatın hazırlanmasında aktif rol almak, ilgili ders kitaplarını hazırlamak, çocuklara yönelik edebî eserler kaleme almak ve ayrıca eğitim-öğretim, okul-aile işbirliği, terbiye gibi konuları

önemli yayın organlarında tartışmaya açarak meselenin olgunlaşmasını sağlamak şeklinde özetlemek mümkündür.

Söz konusu şair ve yazarların konu ile bağlantılı olarak vurgulanması gereken bir önemli katkıları da, Azerbaycan Çocuk edebiyatının şekillenmesinde üstlendikleri aktif rol olmuştur. Azerbaycan'da İkinci ile başlayan ve ardından Ziya, Keşkül ve Şark-i Rus gazetelerinde ilk örneklerine rastladığımız çocuklara yönelik yayınlar, maarifperver realistlerle birlikte ayrı bir tür olarak şekillenmeye başlamıştır. Nitekim edebî akımları tasnif ettiği bir çalışmada bu noktayı önemli bir ölçü olarak gören Mir Celal, benzer amaçlar içerisinde olmakla birlikte, özellikle maarif, talim ve terbiye konularına, dolayısı ile çocuk edebiyatına yönelmiş olmaları ile maarifperver realistleri ayrı bir kategoride ele almış (Mir Celal, 2004:316) ve onları şu sözlerle tanıtmıştır: “Mekteb bunlar için en büyük ve en münasib auditoriya idi. Şeirlerini burada ohuyur, hekayelerini ders kitaplarına salır, dramlarını mekteb sehnelerinde tameşaya goyurdular. Maarifçi realistler yüksek ve mügeddes hisleri yeni nesle vermek, veten övladını yeni, medeni üsulla terbiye edib yetiştirmek için her vesiteden faydalanırdılar”(Mir Celal, 2004:319). Çocuk edebiyatı sahasındaki çalışmaları ile tanınan Gara Namazov da maarifperver realistlerin önce eğitimi esas alarak aile terbiyesi kavramına yönelmiş olmalarını, onları farklı konuma taşıyan bir hususiyet olarak görür (Namazov, 1984:85).

Azerbaycan'da bu sahanın kurucuları arasında gösterilen Sabir'i ayrı tutarsak, Süleyman Sani Ahundov, Abdulla Şaik ve Abbas Sıhhat gibi isimler Çocuk edebiyatının önde gelen isimleri olarak aynı zamanda söz konusu ekolün mensuplarındandır. Özellikle Abdulla Şaik yeni “uşak edebiyatının bânisi”, “uşakların sevimli dostu”, “uşak edebiyatının ölmez bânisi”, “uşak edebiyatının klâsik yaratıcısı” gibi pek çok unvana sahip bir isim olarak sahaya dikkate değer katkılar sağlamıştır. Çocuk edebiyatı sahasında işte bu yıllarda atılacak olan temeller, sonrasında Zaid Halil, Fuad Tanrıverdiyev, Memmed Aslan, Sabir Memmedzâde, Elesker Eloğlu gibi isimler tarafından olgunlaştırılarak geliştirilecektir (Nebiyev, 1984:72).

Okul öncesi dönem dahil olmak üzere her yaştaki çocuklara yönelik hazırladıkları didaktik tarzdaki çalışmaları ile dikkatleri çekecek olan maarifperver realistler, faaliyetlerini daha çok üç yayın organı üzerinden yürütmüşlerdir: Rehber (1906-1907) Debistan (1906-1908) ve Mekteb (1911-1918). Bugün Çocuk edebiyatı klasikleri arasında yer alan pek çok eser okuyucu ile ilk kez bu dergilerin sayfalarında buluşmuştur. Ali Ekber Sâbir, Süleyman Sani Ahundov Abdulla Şaik, Abbas Sıhhat, Fuat Efendizade Sultan Mecid Ganizâde gibi bu sahaya gönül vermiş pek çok isim, ilgili çalışmalarını yine bu yayın organları sayesinde okuyucularına ulaştırabilmişlerdir. Abdulla Şaik'in ilk eseri olan “Ananın Oğluna Layla Demesi”, Sabir'in “Mekteb Sevgisi”, Sıhhat'in “Ana ve Oğul”, Fuad Efendizâde'nin “Gelem” gibi çocukların eğitim ve terbiyesine yönelik çalışmaları ilk kez bu dergilerde yayımlanmıştır (Namazov, 1984:20).

Eğitimde millilik adına Azerbaycan'da ilk adımları atan Abdulla Şaik'in öz kaynaklara ve millî değerlere yönelme düşüncesi (Abdulla Şaik: 14 Mart 1919) maarifperver realistler açısından da temel bir ilke olarak kabul edilmiştir. Nitekim 1906' da düzenlenen I. Muallimler Kurultayı'nda da bu yönde karar alınmış ve ders kitapları içerik ve program konusunda millî kaynaklar öne çıkarılmış, müfredatta ilk kez Nizamî, Hakanî, Fuzûlî, Vâgîf, Şirvanî gibi isimlere yer verilmesi karara bağlanmıştır. “Türk Çelengi (1919)”, “Türk Edebiyatı (1920-1924)”, “Millî Gıraet Kitabı (1922) örneklerinde olduğu gibi 1908' den itibaren kaleme alınacak pek çok ders kitabında milliyet vurgusu dikkatleri çekmeye başlamıştır.

XX. yy'ın başlarında eğitim sahasında kendini gösteren millî tavır, tıpkı bizde olduğu gibi, dikkatleri bir anda halk kültürü, halk edebiyatı ve kaynaklarına çevirecektir. Bu tercih esasen belli bir gelenek de oluşturmuştur. Zira hatırlanacağı üzere Azerbaycan edebiyatı XIX. yy'da Halk edebiyatı dışında başlıca iki farklı yaklaşım doğrultusunda gelişimini sürdürmüştür.

Bunlardan ilki, yüzyıllara varan birikimi ile Klasik edebiyat geleneği, diğeri ise XVIII. yy'da öncülüğünü Molla Penah Vâgıf'ın (1717-1797) yaptığı ve Molla Vidadı (1709-1809) tarafından geliştirilecek olan mahallî klasisizm hareketidir. XIX. yy'ın sonlarına doğru ise Rusya ve Türkiye üzerinden gelecek olan Batılı etkiler altında yeni bir edebî anlayış ortaya çıkacaktır.

İlhamını ve kaynağını esas itibarı ile halk dili ve halk şiirinden alacak olan mahallî klasisizm hareketi temel itibarıyla halk kültürünün zengin kaynaklarından yararlanma düşüncesinin bir ürünü olup anlaşılabilirlik ilkesini benimsemiş bir edebî temayüldür. Amaç her şeyden önce Türkçe'yi Arapça Farsça istilasından temizlemektir. Hareketin öncüsü konumunda olan Vagıf, şiirlerinde her ne kadar gazel, tecnis gibi eski tür ve şekilleri kullanmış olsa da bu çalışmalarında bile açık ve anlaşılır bir dili tercih etmiştir. Lirik şiirleri ile tanınacak olan Vidadı de bu geleneği mektepleştirerek halk kaynaklarından beslenen yeni bir ekolün öncüsü olmuştur.

XX. yy'a gelindiğinde özellikle de 1905'te ilan edilen hürriyet manifestosunun getirdiği özgürlükçü atmosfer içerisinde edebiyatta millî tavır, daha somut ve kararlı adımlara dönüşür. Bilhassa romantiklerin, gelecek konusundaki idealist ve ülkücü tavırları, ahlaki, tarihî, millî değerleri, aile terbiyesi ve ailenin kutsiyeti gibi kavramları nispeten daha fazla işlemelerine yol açmıştır. Kamran Aliyev bu noktayı açıklarken XX. yy Azerbaycan romantiklerinin ideal vatandaş yetiştirmek için büyük bir gayret içerisinde girdiklerini, pedagog kimliklerinden de istifade ederek eğitim terbiye konusunu öncelikleri arasına aldıklarını, makale türü yazıları ile konunun tartışılıp olgunlaşmasını sağladıklarını söyler (Eliyev, 1985:93).

İdealist tavırları nedeni ile Azerbaycan romantiklerini realistlere göre farklı bir konuma taşıyan en önemli özellik meseleye millî bir perspektiften bakmış ve öz değerlere, öz kaynaklara yönelmiş olmalarıdır. Esasen bu temayül genel olarak romantizmin bizzat doğası gereğidir. Zira romantizmin, daha doğrusu millî romantizmin özelliklerinden birini de halk kültürüne, folklorik unsurlara, gelenek ve göreneklere millî tarihe temayül oluşturmaktadır. Romantikler bir taraftan yaşadıkları çağın toplumsal ve siyasal olaylarını izleyerek geleceğe yönelirlerken diğer taraftan geçmişe büyük ilgi duymuşlardır (Urgan, 1989:172). Avrupa'da da imparatorlukların dağılması, ulus devlet kavramının oluşması ile birlikte millî devlet anlayışı içerisinde kültürel kaynaklar, halk masal ve şarkıları, destanlar derlenmiş yeniden işlenmiştir ki bu çalışmalar romantizmi besleyen kaynaklar arasında önemli bir yere sahiptir (Çetin, 2005:74). Nitekim Azerbaycan'da da romantiklerden Mehmed Hadi'nin ilk dönem çalışmaları ile Abdulla Şaik, Hüseyin Cavid ve Abbas Sıhhat'ın eserlerinde bu yönde oldukça yoğun bir malzeme ile karşılaşırız.

Tarihi süreç içerisinde Azerbaycan'da istiklal mücadelesi içerisinde yer almış, millî direniş hareketlerine ön ayak olmuş, tıpkı "Qaçaq Nebi" gibi dilden dile aktarılan hikayeleri ile efsaneleşmiş pek çok isim yine halk kültür kaynaklarından hareketle yeni çalışmalara yansıtılmıştır: "Romantikleri ilk növbeye folklorun romantizm için seciyyevi olan tarihlik me'nası maraglandırmıştır. A. Şaig'in 'Bir Saatlik Xalifelik' ve.s eserlerinde hususile, H.Cavid yaratıcılığında tarihi geçmiş, tarihi şehsiyyetler (elbette, idealizeden kenar) mühüm mövzulara çevrilmiştir." (Eliyev 1985: 78):

Şefegteki çağlayan seherlerin var senin.

Koroğlu, Babek, Nebi, Hacerlerin var senin.

Tarih yazmış alnına-zeferlerin var senin.

Gehremanlıg yadigar qalmış ata-babadan,

Esirgemez övladın senden can, Azərbaycan!1 (Şaik, 1968: 119)

Romantiklerin halk edebiyatı kaynaklarına yönelmiş olmalarının bir başka nedeni de bu sahanın çocukların eğitim ve terbiyesi açısından sahip olduğu zenginliktir. Didaktik tarzdaki söz konusu eserlerde halk kültürü, edebiyatı ve dili, “ana dili”, “millî dil”, “millî edebiyat”, “millî tarih” gibi kavramları aşılama, “doğruluk”, “akılcılık”, “çalışkanlık”, “güzel konuşma”, “tabiat sevgisi” gibi duygu, düşünce ve davranış biçimleri geliştirme amacı ile sıklıkla kullanılmış temel kaynak olmuştur.

Memmed Cefer, Romantizm’in en önemli istikrarlı temsilcisi olan Hadi’nin Halk şiirinden pek hoşlanmadığını ifade eder. Ancak genel kanaat bu olmakla birlikte bugün için Hadi’nin Birinci Dünya Savaşı yıllarında Doğru Söz gazetesinde yazdığı şiirlerinde halk edebiyatı formundan büyük ölçüde yararlandığını, halk dili ve hece vezni ile şiirler kaleme aldığını biliyoruz. Abdulla Şaik’in “Yeni Kömekçi”, “Oyan Oğlum!”, “Mektebde”, “Temizlik”, “Uşag Bağçası”, “Mektebliler Marşı”, “Pionerlere”, “Ana Yurdum”, “İdman Neğmesi”, “Bilik” gibi şiirlerinde kullandığı dil ve üslup ise tamamen halk dili formundadır ki zaten şair millî edebiyatın, kaynağını esasen halk dili ve edebiyatından alması gerektiği düşüncesindedir (Abdulla Şaik: 24 Aprel 1944). Şair, bu sahanın, müşterek zevklerin, kültürel mirasın yaşatıldığı ve geleceğe aktarıldığı bir saha olduğunu ifade eder (Abdulla Şaik, 1977:340). Bu bağlamda bir makalesinde de bütün dünyada edebiyatın başlıca üç aşamadan geçtiğini bu aşamaların ilk ve en önemlisinin halkın öz benliğini yansıtan Halk edebiyatı olduğunu vurgular (Abdulla Şaik, 1978:134).

Şaik bu yöndeki düşüncelerini eserleri ile pratiğe taşımış ve çocuklara halk dilini ve edebiyatını, motif ve mazmunlarını sevdirmek amacı ile “Payız”, “Bahar”, “Payız Gecesi”, “Payızın Ahır Ayı”, “Seher Yetim Cüce”, “Keçi”, “Çoban Mağnısı”, “Karanfil”, “Uşak ve Benövşe”, “Yağış” gibi pek çok şiirinde söz konusu ölçüler çerçevesinde hareket etmiştir.

Eğitimde aile terbiyesi kavramına da ayrı bir önem atfeden Şaik esasen bu iki kavramın, daha doğrusu ilim ve terbiye kavramlarının ikiz kardeş olduğu düşüncesindedir. Yazar terbiyeyi temele, ilimi ise üzerine kurulacak binaya benzetir (Abdulla Şaik, 1977:406). Bu nedenle öncelikle aile terbiyesini esas alır. Nitekim onun 1906 da basılmış maatbuata girdiği daha ilk çalışması “Ananın Oğluna Layla Demesi (Layla)”adlı şiirinde bile çocuklara okul, okuma sevgisinin, önce aile ocağında verilmesi gerektiği mesajı ile karşılaşırız:

Sen de çalış elm ile şöhet gazan,
Galma cehaletde olarsan yaman;
Elmle abad olubdur cahan;
Layla guzum, layla gözüm, yatgilen,
Rahat olub bir azca boy atgilen. (Abdulla Şaik ,1972:15)

Aile kavramı ayrıca Şaik’in “Canlı Derbend Çiçeyi”, “Sükutumdan Şikayetçi Bir Gadına”, “O Bahışlar”, “Behtsiz Refigeme”, “Biri Sensen Melekciyim Biri Men”, “Aile Heyatımın Onaltı İlliği” adlarını taşıyan çalışmalarında da bazen doğrudan bazen de dolaylı ifadelerle başlı başına huzur ve mutluluk kaynağı olarak yer alacaktır.

Bu konuda Şaik’le aynı duyarlılığa sahip olan Hüseyin Cavid de toplumun çekirdeğini teşkil eden aile kavramına ayrı bir kutsiyet atfeder ve bazı meşakkatleri ile birlikte onu geleceğin en temel mutluluk kaynağı olarak değerlendirir:

¹ Abdulla Şaiq Talıbzâde; Eserleri II (Haz.: Kamal Talıbzâde), Azer Neşr., Bakı-1968, s. 119.

Bu gün sıkıntılı zenn etdiyin sürekli heyat,

Heyat-i aile bilsen yarın nasıl sevilir?

Çolug-çocug sene ithaf eder de hoş nepemat.

O dem gözündə cahan perde-perde cilvelener. (Hüseyn Cavid, 1982: 33)

Kant, Spencer, Locke gibi Batılı yazarlardan yaptığı alıntılarla okul öncesi birey ve toplum hayatındaki rolünü inceleyen Cavid (2003:527), Avrupa’da eğitim ve terbiyenin okul öncesi çağlarda başladığını vurgular; aile terbiyesinin önemine işaret eder. Yazar bu sayede çocuğun eğitim hayatına belli bir donanımla başladığını ifade eder (2003:533). “Hasbıhal” adlı yazı dizisinde yine aynı konuya odaklanır ve terbiye sürecinde üç evreye işaret eder: “Elm-i heyat”, “elm-i ruh” ve “elm-i ahlak”.

Cavid’e göre ilk terbiye ocağı ailedir: “Aile terbiyyesi ve sehhet-i beden, vücud sağlamlığı heyat-ı beşeriyyenin en mühüm esasını teşkil edir. Vücudun sağlam olmasının yegane sebebi ve müessiri ise ata-anadır”. Aile terbiyesi çevre terbiyesi ile (terbiye-i umumi) tamamlanmalıdır. Zira kişiliğin gelişmesi ve karakteristik özelliklerin yerleşmesinde bunun çok önemli rolü vardır. Aile terbiyesini ise mutlaka okul terbiyesi takip etmelidir (Cavid, 2003:529).

Edebiyatçı kişiliği yanında on beş yıllık öğretmenlik hayatı boyunca çocuklar için yazdığı eserleri ve yaptığı tercümelemlerle Azerbaycan eğitim müfredatında önemli yer tutan Abbas Sıhhat, yine eğitimde okulla birlikte aile kavramını vurgulayan bir başka isim olarak karşımıza çıkar. Millî değerlerin öğretilmesinde okul ve eğitim faktörünün önemine işaret eden Sıhhat (1976:43-45), “Ata ve Oğul”, “Ana ve Oğul” adlı şiirlerinde eğitim, okul ve aile temasını ele alır. “Oğlum Üçün” adlı bir başka şiirinde çocukların aile, dolayısı ile toplum için yaşama sevinci, en büyük mutluluk kaynağı olduğunu ifade eder ki biraz da bunun için Çocuk edebiyatı sahasına büyük ilgi göstermiştir. Kamal Talıbzâde Sıhhat’in bu türdeki eserlerini Azerbaycan Çocuk edebiyatının klâsikleri arasında gösterir. (Abbas Sehhet, 1958:1-4).

Sıhhat’in 1905 manifestosunun hemen ardından değişik gazete ve dergilerde yayımladığı şiirleri, piyes türü eserleri yeni neslin talim ve terbiyesine büyük katkılar sağlamıştır. Bu eserlerin pek çoğu halk dili ve edebiyatı formundadır ki söz konusu tercih, kendisinin de ifade ettiği gibi tamamen bilinçli bir tercihtir (Abbas Sehhet, 1976:7-9). Yazar “Yaz”, “Payız Çağında”, “Gış”, “Bağça”, “Güllerin Behsi”, “Ağ Zambag”, “İki Dana”, “Cüceler”, “İki Uşag”, “Ana ve Bala”, “Guşlar”, “Gızılgül”, “İki Bahar” gibi didaktik şiirleri; “Gün ve Külek”, “Tülkü ve Meymun”, “Tülkü ve Gurd”, “Ayı ve Şir”, “Serçe ve Gırgı”, “İt ve Gölgesi” gibi temsillerinde Halk şiirinde rastladığımız sadelik ve canlılığı bütün zenginliği ile aksettirmiştir. Krılov, Puşkin ve Lermantov’ dan yaptığı “Zehmetkeş Ayı”, “Gazlar”, “Fil ve Alabaş”, “Gurd ve Guzu”, “Gış”, “Çütçü ve İlan”, “Garaçılar”, “Üç Hurma Ağacı” gibi çevirilerinde de çocukları eğlendirirken eğitmeyi, terbiyeyi amaçlamıştır.

Tıpkı Sıhhat, Şaik ve Cavid gibi çocukların geleceğe hazırlanması ve eğitiminde ilk terbiye ocağı olarak aileyi gören Mehemed Hadi de bu konuda ebeveyne büyük sorumluluklar düştüğü görüşündedir:

Evvel müellime çocuğa olsa madei,

Övlad olurmu tih-i cehaletde serseri? (Mehemed Hadi, 1980:30)

Şair eserlerinde her ne kadar daha çok felsefi söylemlere yönelmiş olsa da ilk dönem şiirlerinde önceliği eğitime vermiştir. Hatta o da tıpkı Şaik ve Sabir gibi matbuata girdiği daha

ilk şiirinde bu konuya odaklanmıştır. 1905'te Hayat gazetesinde yayımlanan söz konusu çalışması "Lövh-i Mekatib" de okulu kavramsal boyutları ile anlatır:

Mekatib cilvegah-ı tel'et-i feyyaz-ı güdretdir,

Mekatib pertöv-i envar-i şems-i sübh-i vehdetdir. (Mir Celal vd, 2000:380)

Hadi'nin bu yıllar da yazdığı "Geleme", "Rehgüzar-ı Metbuatda Bir Şükufe-i Mearif", "Oku Bil Öğren", "Mekteb Şergisi", "Gızlar Bağçası" gibi pek çok şiirinde de benzer duygu ve düşünceler hakimdir. Bu eserlerin bazılarında dil ağır olsa da şairin sonraki dönemlerde bu anlamda daha duyarlı bir tavır sergilediği görülür.

Başlarken de ifade ettiğimiz gibi kutsal değerlere verdikleri önem ve idealist tavırları nedeni ile özellikle eğitim konusunda aile kavramını öne çıkarma temayülü romantiklerin tipik özelliklerindendir. Ancak farklı bir üslup ile de olsa bu tavrı realistlerde de görmekteyiz. Azerbaycan edebiyatında bu sahanın en önemli ismi olan Sabir'in bu konuda yazdığı şiirleri, temsil ettiği akımın bu konudaki tarz ve yöntemi ile ilgili yeterince bilgi verebilmektedir.

Ali Ekber Sabir Azerbaycan Çocuk edebiyatının kurucularındandır (Ezizov 1978:40). Şairin "Debistan", "Taze Hayat", "Hakikat", "Yeni Hakikat", "Güneş", "Yeni Füyûzat" gibi periyodiklerde ve ders kitaplarında bu sahaya ait pek çok şiiri yayımlanmıştır. Hophopname'nin bugüne kadarki en geniş baskısı olma özelliğine sahip olan 2004 baskısında yer alan bu tür şiirlerden bazıları şu adları taşımaktadır: "Mekteb Şergisi", "Elme Terğib", "Uşag Ve Buz", "Ağaçların Behsi", "Cütçü", "Mekteb Uşaglarına Töhfe", "Mekteb Şagirdlerine Töhfe", "Tebib ile Heste", "Goca Bağban", "Garınca", "Uşag ve Pul", "Azarlı Kendçi", "Camuşçu ve Sel", "Molla Nesreddin ve Öğru", "Artıg Alıb, Eskik Satan Tacir", "Yalançı Çoban".

Bu tür şiirlerinde tıpkı diğerlerinde olduğu gibi temelde çocukları eğitmeyi amaçlayan Sabir, pek çok çalışmasını aile ve çocuk ilişkisi üzerinden oluşturmuş, kendine özgü dil ve üslubu ile anne ve babalara sorumluluklarını hatırlatma yoluna gitmiştir. Söz gelimi "Mektebe Tergib" adlı çalışmada bir babanın, eğitimin gerekliliği konusunda oğluna verdiği nasihatlerle karşılaşırız. "Uşag ve Pul"da anne çocuğuna yolda bulduğu bir parayı ne yapması gerektiği konusunda çocuğuna bilgiler verir. Yine "Mekteb Uşaglarına Töhfe" adlı bir başka şiirde de anne ve babanın kutsallığına vurgu yapılır.

Sabir'in yine çoğu bir babadan oğula nasihat şeklinde düşünülmüş Heyat'ın 'Gop-Gop'una Cavab", "Ol Gün ki, Sene Halıg Eder Lütf Bir Övrad", "Töhmet Edir Gezetçiler-Me'şeri-Nası Bir Bele", Terpenme, Amandır, Bala, Gefletden Ayılma!", "Bilmem Ne Görübdür Bizim Oğlan Ohumagdan", "Ata Nesiheti", "Uşaglara", "Ey Ezizim, Helefim (Behr-i Tevil)", "Mektub", "Olmur, Olmasın", "Uşagdır", "Ohutmuram, El Çekin", "Tehsil-i Elm", "Vah!.. Bu İmiş Ders-i Üsul-i Cedid" gibi çalışmalarında da bu tavrı görmek mümkündür.

Sabir'in özellikle çocuklar için yazdığı ve yukarıda adlarını verdiğimiz pek çok çalışması halk dilinin bütün özelliklerini taşımaktadır. Hemen bütün realist şairlerde de görebileceğimiz bu yöndeki tercih hakkında Mir Celal şunları söyler: "Sabir mektebliler için, mekteb heyatını, maarifi, elmi tebliğ eden, emeyi, zehmet meşgelelerini terennüm eden bir çoh şergi ve mahnılar, temsiller yazmıştır... Bu parçalarda şair sadeliye, cümle ve ifadelerin danışığ diline yakın bir üslubda kurulmasına sey etmiştir." (Mir Celal, 2004:163).

Azerbaycan'da bu dönemde ortaya çıkan edebî akımların önde gelen isimleri yanı sıra aynı yıllarda daha pek çok şair ve yazarın benzer bir çaba içerisinde olduğunu söylemek mümkündür. Gerek ders kitabı türündeki çalışmalar, gerekse çocuklara yönelik edebî eserlerde halk kültürü kaynakları tüm zenginliği ile yansıtılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda maarifperver realizmin önde gelen temsilcilerinden Süleyman Sani Ahundov (1875-1939)

“Gorhulu Nağıllar” adlı hikâye dizisi ile dikkatleri çekmiştir. 1912-1914 yılları arasında “Mekteb” dergisinde tefrika edilen “Gorhulu Nağıllar” çocukların ruh hallerine uygun olarak eğlendirirken eğitim ve terbiyeyi esas almış bir çalışma olarak önemli bir misyonu yerine getirmiştir. Yine “Uşag Bağçası” ve “Besiretül Etfal” adlı ders kitapları ile Reşid Bey Efendizâde (1863-1944), pedagoji sahasındaki çalışmaları ile isim yapmış olan ve çocuklara yönelik açık ve anlaşılır dille yazdığı Rehimdil Arvad”, “Rzanın Gutusu”, “Kor ve Onun Yoldaşı” gibi hikâyeleri ile İbrahim Bey Musabeyov (1881-1942) “Serçe ve İlan”, “Siçan ve Gurbaga” gibi fabl türü küçük hikayeleri ile Memmed Garayev bu sahaya hizmet vermiş isimler arasındadır.

Bir cümle ile özetlemek gerekirse, XX. yüzyıl Azerbaycan’ında okul öncesi eğitim, aile ve konuları zamanla millî bir tavırla değerlendirilmiş, bu bakış açısı halk kültürü ve kaynaklarından yararlanma düşüncesini beraberinde getirmiş, edebî ekollerin ayırt edici özelliklerinin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır.

KAYNAKLAR

- Abbas Sehhet (1958). Seçilmiş Eserleri, Uşag ve Gencler Edebiyyatı Neşr., Bakı-
- Abbas Sehhet (1976). Eserleri II, Azerbaycan Dövlət Neşr., Bakı.
- Abdulla Şaig (14 Mart 1919). “Mekteblerimiz”, Azerbaycan Gezeti, Bakı
- _____ (24 Aprel 1944). “Yazıcılarımızın ve Dilçilerimizin Şeref İşı”, Edebiyyat ve İncesenet Gezeti, Bakı.
- _____ (1968). Eserleri II (Haz.: Kamal Talıbzâde), Azer Neşr., Bakı.
- _____ (1972). Eserleri III (Tertib ve Geydler: Kamal Talıbzâde, Red: E. Mehdiyeva), Azer Neşr., Bakı.
- _____ (1977). Eserleri IV (Tertib ve Geydler: K. Talıbzâde, Red: E. Mirehmedov), Azer Neşr., Bakı.
- _____ (1978). Eserleri V. (Haz: Kamal Talıbzâde), Yazıcı Neşr., Bakı.
- Ali Ekber Sabir (2004). “Şükr Lillah ki, Afıtab-i Sühen”, Sabir-Hophopname II (Haz.Memmed Memmedov Şerg-Gerb, Bakı.)
- Baykara, Hüseyin (1975). Azerbaycan İstiklâl Mücadelesi Tarihi, Gençlik Basımevi, İstanbul-1975.
- Çetin, Nurullah (2005). Roman Çözümleme Yöntemi, Öncü Kitap, Ankara.
- Sabir (2004). Hophopname I-II (Haz. Memmed Memmedov), Şerg-Gerb,Bakı.
- Eliyev, Kamran (1985). XX Esr Azerbaycan Romantiklerinin Edebî-Nezerî Görüşleri, Elm, Bakı.
- Ezizov, Ebdül (1978). Uşagların Sevimlileri, Genclik, Bakı.
- Huseyn Cavid (1982). Eserleri I, (Haz.: Turan Cavid), Yazıcı, Bakı.
- _____ (2003), “Hesb-i Hal 2”, Eserleri III, (Haz: Kamal Abdulla-Turan Cavid vd) Azerbaycan Medeniyet Fondu, Bakı.
- Köprülüzâde, Mehmed Fuad (1961).“Azerî Edebiyatı’nın Tekâmülü”, İslam Ansiklopedisi, C.II, MEB., İstanbul.
- Mehammed Hadi(1980). Seçilmiş Şe’rler, Yazıcı, Bakı.
- Memmedov, Memmed (Derleyen-1988). XX. Esr Azerbaycan Poeziyası, Yazıcı, Bakı.

Mir Celâl (2004). Azerbaycan'da Edebî Mektebler (Haz. Tehsin Mütellimov), Ziya-Nurlan, Bakı.

Mir Celâl-F. Hüseyinov (2000). XX.Asır Azerbaycan Edebiyatı (Akt. Prof.Dr. Kemal Yavuz-Yard. Doç. Dr. Erol Ülgen), Birleşik Yayıncılık, İstanbul.

Namazov, Gara (1984). Azerbaycan Uşşag Edebiyyatı, Maarif Neşr., Yeni Kitab Metb., Bakı.

Nebiyev, Bekir (1984). Söz Ürekden Gelende, Yazıçı Neşr., Gızıl Şerg Metb., Bakı.

Urgan, Mina (1989). İngiliz Edebiyatı Tarihi II, Altın Kitaplar, İstanbul.

